

# Planmatig en cyclisch onderwijsopbrengsten verhogen

# Samenhang

## OGW en HGW

**Wat is de samenhang tussen handelingsgericht werken (HGW) en opbrengstgericht werken (OGW)? Scholen stellen vaak deze terechte vraag. In dit artikel besteden we hier aandacht aan. Een combinatie van HGW en OGW biedt scholen de kans om planmatig en cyclisch de opbrengsten van hun onderwijs te verhogen.**

### Arjan Clijsen

is senior adviseur bij KPC Groep in Den Bosch en een van de ontwikkelaars van de 1-zorgroute

### Noëlle Pameijer

is als school-, GZ- en kinderpsycholoog werkzaam bij Samenwerkingsverband Annie M.G. Schmidt

### Ad Kappen

is algemeen coördinator van Steunpunt Onderwijszorg Enschede (43 openbare en christelijke basisscholen)

**M**et het aangeven van de samenhang tussen HGW en OGW, geven we een antwoord op de vraag: hoe kun je met handelingsgericht werken opbrengstgericht aan de slag? We omschrijven daartoe eerst beknopt HGW/1-zorgroute en OGW. Daarna bespreken we de overeenkomsten en verschillen tussen HGW en OGW en geven vervolgens vanuit het kader van de 1-zorgroute aan hoe HGW en OGW elkaar kunnen aanvullen en versterken. Een combinatie van HGW en OGW biedt scholen de kans om planmatig en cyclisch de opbrengsten van hun onderwijs te verhogen.

### Handelingsgericht werken (HGW) en en 1-zorgroute

HGW beoogt de kwaliteit van het onderwijs en de begeleiding voor alle leerlingen te verbeteren. Het concretiseert adaptief onderwijs en doeltreffende leerlingbegeleiding, zodat een schoolteam effectief kan omgaan met verschillen tussen leerlingen. Leerkrachten, intern begeleiders en leidinggevendenden passen zeven uitgangspunten toe (Pameijer, Van Beukering & De Lange, 2009).

1. **De onderwijsbehoeften van leerlingen staan centraal.** Wat hebben leerlingen nodig om een bepaald doel te behalen? Denk aan specifieke instructie en feedback, extra leertijd of uitdaging.
2. **Afstemming en wisselwerking.** Het

gaat om de wisselwerking tussen leerlingen, leerkracht, school en ouders. Hoe goed is de omgeving afgestemd op wat leerlingen nodig hebben?

3. **Leerkrachten realiseren passend onderwijs.** Het is de leerkracht die 't doet. Maar wat heeft hij/zij hiervoor nodig, wat zijn diens ondersteuningsbehoeften?
4. **Positieve aspecten** van kind, leerkracht, groep, school en ouders zijn nodig om ambitieuze doelen te stellen en om een succesvol plan van aanpak te maken en uit te voeren.
5. **Samenwerking** tussen leerkrachten, leerlingen, ouders, interne en externe begeleiders is noodzakelijk om een effectieve aanpak te realiseren. Dit vergt constructieve communicatie tussen betrokkenen; samen analyseren zij de situatie, formuleren ze doelen en zoeken ze naar oplossingen.
6. **Doelgericht werken:** het team formuleert korte en lange termijn doelen voor het leren, de werkhouding en het sociaal-emotioneel functioneren van alle leerlingen en evalueert deze in een cyclus van planmatig handelen.
7. **De werkwijze is systematisch, in stappen en transparant.** Het is betrokkenen duidelijk hoe de school wil werken en waarom. Er zijn heldere afspraken over wie wat doet, waarom, hoe en wanneer.



Foto's: Vincent van den Hoogen

De 1-zorgroute (Clijsen, Gijzen, De Lange & Spaans, 2007) concretiseert deze uitgangspunten op alle niveaus, zowel binnen- als bovenschools. Het stimuleert preventief en proactief handelen en biedt impulsen voor het verbeteren van de kwaliteit van het onderwijs. De 1-zorgroute bevat (zie afbeelding 1):

- **De cyclus HGW op groepsniveau**, waarin de leerkracht de gegevens van alle leerlingen verzamelt in een groepsoverzicht, leerlingen signaleert die extra aandacht nodig hebben en de onderwijsbehoeften van leerlingen benoemt. Leerlingen met vergelijkbare onderwijsbehoeften worden geclusterd. Op basis hiervan wordt het groepsplan opgesteld en vervolgens uitgevoerd en geëvalueerd.
- **Groepsbesprekingen**, waarin de intern begeleider samen met de leerkracht evalueert of de gestelde doelen bereikt zijn en handvatten verzamelt voor het doelgericht opstellen van het nieuwe groepsplan.
- **Leerlingbesprekingen (zorgteam)**, waarin leerlingen besproken worden die op individueel niveau extra begeleiding nodig hebben. Indien nodig schakelt de school bovenschoolse zorg in.

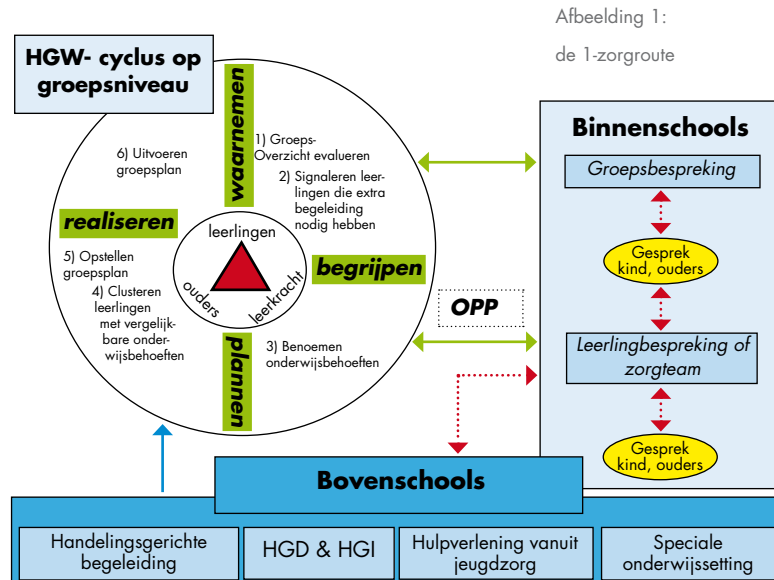
### Opbrengstgericht werken (OGW)

In een brede opvatting verstaan we onder OGW het bewust, systematisch en cyclisch

werken aan het verhogen van de opbrengsten: leerresultaten, sociaal-emotionele resultaten en tevredenheid van leerlingen, ouders en vervolgonderwijs. Een brede opvatting van OGW past goed bij HGW vanwege de aandacht voor zowel didactische als pedagogische doelen.

Er zijn verschillende instrumenten voor OGW. De datamuur (Kappen & Vernooy, 2010) is daar één van. Andere instrumenten zijn onder meer te vinden op *School aan Zet* ([www.schoolaanzet.nl](http://www.schoolaanzet.nl)), zoals trendanalyses en het door school stellen van ambitieuze doelen, waartegen de behaalde opbrengsten afgezet worden.

*Spreek in het team duidelijke doelen en ambities af ten aanzien van bijvoorbeeld instructiegedrag*



### Ter illustratie: de datamuur

Een datamuur is een hulpmiddel om de leerresultaten overzichtelijk weer te geven en om leerlingen met vergelijkbare instructiebehoeften in een groep in kaart te brengen en te clusteren. Op de datamuur krijgen de data, de toetsresultaten van de hele groep, een gezicht. Het woord 'muur' geeft aan dat het goed werkt om een grote versie van een datamuur op te hangen of te projecteren en er met het team over te praten. Het wordt dan een 'muur van gegevens' die uitgangspunt is voor een gesprek over de kwaliteit, inhoud en organisatie van het onderwijs. Op een datamuur worden de leerlingen op basis van hun toetsresultaten ingedeeld in drie subgroepen: (1) instructieonafhankelijke leerlingen (A/B) die een verkorte instructie krijgen, (2) instructiegevoelige leerlingen (C) die een basisinstructie krijgen en (3) instructieafhankelijke leerlingen (D/E) die verlengde instructie krijgen.

### Relatie tussen HGW en OGW

Er zijn een aantal overeenkomsten tussen HGW en OGW. Beiden gaan uit van doelgericht werken: het stellen van ambitieuze doelen die cyclisch geëvalueerd worden. Zowel HGW als OGW benadrukt het belang van hoge verwachtingen. Bij OGW en HGW worden doelen geformuleerd op groepsniveau. Op schoolniveau bepaalt de school haar ambities voor lezen, taal en rekenen en op groepsniveau wordt cyclisch geanalyseerd in hoeverre deze ambities gerealiseerd zijn.

In zowel HGW als OGW worden data (toetsgegevens) verzameld over lezen, taal en rekenen en via een groepsoverzicht (HGW) of bijvoorbeeld een datamuur (OGW) vertaald naar een groepsplan. Beide werkwijzen zien het groepsplan als een manier om de verschillen binnen een groep hanteerbaar te maken. Zowel OGW als HGW hebben daarbij een voorkeur voor convergente differentiatie, omdat uit onderzoek blijkt dat dit voor zwakke leerlingen op het gebied van taal en rekenen het meest effectief is (Vernooy, 2007 & Gelderblom, 2007). Zwakke lezers en rekenaars ontvangen een verlengde, meer intensieve instructie.

Beide werkwijzen benadrukken het belang van kwalitatief goed onderwijs en vertalen gegevens uit wetenschappelijk onderzoek naar de praktijk: wat is excellent onderwijs en wat is effectief leerkrachtgedrag?

HGW en OGW onderscheiden zich ook van elkaar. HGW is meer omvattend dan OGW. In OGW worden de toetsresultaten voor technisch en begrijpend lezen, spelling en rekenen geanalyseerd. Leerlingen worden op basis van hun toetsresultaat ingedeeld in een subgroep. HGW richt zich ook op deze resultaten, maar eveneens op de behaalde opbrengsten ten aanzien van welbevinden, werkhouding, sociaal gedrag en de ontwikkeling van talenten. HGW stelt zowel didactische als pedagogische doelen, omdat deze onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Hiertoe gebruikt HGW naast gegevens uit toetsen ook gegevens uit observaties en gesprekken met leerlingen en hun ouders. OGW analyseert de leeropbrengsten vooral vanuit de kwaliteit van het onderwijs. HGW analyseert de opbrengsten vanuit een breder

kader van wisselwerking: wat zijn de stimulerende en belemmerende factoren van het kind (zoals werkhouding, cognitieve mogelijkheden/bependingen, sociaal gedrag), van de onderwijsleeromgeving (zoals effectief leerkrachtgedrag en de kwaliteit van het onderwijs) en van de opvoeding (zoals onderwijs-ondersteunend gedrag van ouders).

### Integratie van HGW en OGW

Ondanks genoemde verschillen sluiten HGW en OGW goed op elkaar aan en levert een combinatie van HGW en OGW scholen veel kansen op. De 1-zorgroute (zie afbeelding 1) biedt de mogelijkheid om HGW en OGW te integreren. Hoe ziet zo'n integratie van HGW en OGW er binnen de 1-zorgroute uit?

Bij de invoering van de 1-zorgroute zijn eerst door het team op schoolniveau heldere en ambitieuze doelen bepaald ten aanzien van technisch lezen, begrijpend lezen, spelling en rekenen (en ook sociaal gedrag en werkhouding). Het is belangrijk dat het hele team het ambitieniveau onderschrijft. Spreek in het team ook duidelijke doelen en ambities af ten aanzien van het leerkrachtgedrag, bijvoorbeeld het instructiegedrag.

Na afloop van elke HGW-cyclus vindt in de 1-zorgroute in elke groep een groepsbespreking plaats en daarna op schoolniveau een teambespreking.

In de **groepsbespreking** worden de behaalde resultaten en opbrengsten systematisch besproken en gekoppeld aan de doelen en ambities die op schoolniveau vastgesteld zijn. De intern begeleider analyseert samen met de leerkracht op basis van de actuele gegevens in het groepsoverzicht wat de behaalde opbrengsten zijn:

- Zijn de in het groepsplan gestelde doelen bereikt? Zo nee, wat is hiervan de oorzaak?
- Zijn de behaalde resultaten conform de doelen en ambities die op schoolniveau voor dit leerjaar bepaald zijn? Zo nee, wat is hiervan de oorzaak?
- Welke rol speelt de kwaliteit van het onderwijs en het leerkrachtgedrag? Wat zijn verbeterpunten en hoe pakken we die op?
- Wat betekent dit voor de doelen die we met het nieuwe groepsplan willen bereiken en voor het aanbod om deze doelen te realiseren?



Zijn de gestelde doelen bereikt en welke leerwinst heeft de leerling behaald?

Na de groepsbesprekingen vindt na elke cyclus onder leiding van de schoolleider een **teambespreking** plaats. De schoolleider presenteert een schooloverzicht waarin de behaalde resultaten uit alle leerjaren verzameld zijn, bijvoorbeeld ten aanzien van technisch lezen. In het team worden de behaalde opbrengsten geanalyseerd:

- Zijn in de diverse leerjaren de afgesproken doelen en ambities behaald? Zo nee, wat is hiervan de oorzaak?
- Wat zijn verbeterpunten en welke maatregelen zijn nodig om de kwaliteit van het onderwijs en het leerkrachtgedrag te verbeteren?
- Is aanpassing (naar boven of beneden) van de afgesproken doelen en ambities nodig?

Binnen de 1-zorgroute is het ook mogelijk om (na afloop van elke cyclus) op individueel leerlingniveau de behaalde resultaten te analyseren. In het bijzonder voor leerlingen voor wie een ontwikkelingsperspectief opgesteld is, is het nodig om in de **leerlingbespreking** (zorgteam) regelmatig te monitoren wat de behaalde resultaten zijn:

- Ontwikkelt de leerling zich conform het verwachte uitstroomniveau en de leerrendementsverwachting per vakgebied? Zijn de gestelde doelen bereikt en welke leerwinst heeft de leerling behaald? Hoe zou dat komen; welke rol spelen kenmerken van de leerling, de kwaliteit van het onderwijs en het onderwijsondersteunend gedrag van de ouders?
- Welke doelen voor leren en gedrag streeft ik op basis van hoge verwachtingen de komende periode voor deze leerling na en wat heeft deze leerling nodig om deze doelen te bereiken? Wat hebben leerkracht en ouders nodig om dit te bieden?
- Is aanpassing van het ontwikkelingsperspectief van de leerling nodig?

### Verhogen van de opbrengsten

De 1-zorgroute biedt de mogelijkheid om HGW en OGW te combineren en te integreren, zowel op schoolniveau, groepsniveau als leerlingniveau. HGW en OGW hebben alles met elkaar te maken. Het is niet óf-óf, maar én-én. HGW en OGW kunnen elkaar verrijken en versterken en daarmee een belangrijke bijdrage leveren aan het verbeteren van de kwaliteit van het onderwijs en het verhogen van de opbrengsten van het onderwijs.

Het combineren van HGW en OGW komt niet vanzelf tot stand. Het is een belangrijk aandachtspunt bij invoering van de 1-zorgroute. OGW moet bewust en systematisch ingebed worden in de stappen die planmatig en cyclisch in de 1-zorgroute gezet worden. Het vraagt een professionele en opbrengstgerichte cultuur in school, waarin de schoolleider een voortrekker dient te zijn. ●

## MEER WETEN?

- Clijsen, A., Gijzen, W., Lange, S. de & Spaans, G. (2007). *1-zorgroute: naar handelingsgericht werken*. WSNS+ en KPC Groep.
- *Kwaliteitskaart HGW en OGW, 1-zorgroute* (2011). [www.schoolaanzet.nl](http://www.schoolaanzet.nl)
- Gelderblom, G. (2007). *Effectief omgaan met verschillen in het rekenonderwijs*. Amersfoort: CPS.
- Kappen, A. & Vernooy, K. (2010). *Leesverbeterplan Enschede*. Presentatie voor de afsluitende taalconferentie van de PO Raad.
- Pameijer, N., Beukering, T. van & Lange, S. de (2009). *Handelingsgericht werken: een handreiking voor het schoolteam*. Leuven/Den Haag: Acco.
- Vernooy, K. (2007). *Effectief leesonderwijs nader bekeken. Technisch lezen, woordenschat en leesstrategieën. In samenhang*. Utrecht: PO-raad.